www.turkishstudies.net/language

Turkish Studies - Language and Literature

eISSN: 2667-5641

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Research Article / Araştırma Makalesi

Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* Adlı Romanında Yabancılaşma İzleği

The Theme of Alienation in Reşat Nuri Güntekin's Novel Dudaktan Kalbe

Saniye Köker*

Abstract: The concept of alienation dates back a long way to ancient Greece. However, there have been changes in the content of the concept since then. The issue of alienation was handled in a metaphysical dimension historically from ancient times to the 18. century. Hegel was the first philosopher to address alienation both as a philosophical term and as an abstract concept. It was Karl Marx who discussed alienation in the context of concrete realities and gave the concept a social content. Today, the concept of alienation is related to a wide range of disciplines from theology to philosophy, from psychology to sociology, from economics to politics. Addressing alienation in such a wide field of study also increases the diversity of studies on alienation. The concept of alienation was examined through the alienation of Hüseyin Kenan, the hero of the novel *Dudaktan Kalbe* by Reşat Nuri Güntekin Alienation, which refers to a number of meanings in itself and is divided into subheadings, is evaluated from a more psycho-social perspective in this study. The first part of this study consisted of three main parts and alienation was examined etymologically. In the second part, the historical course and the content of alienation were included. In the third part, the dimensions of alienation in Hüseyin Kenan, the hero of the novel *Dudaktan Kalbe* were discussed. Accordingly, the alienation of Hüseyin Kenan was examined depending on the themes of "loneliness, fame and self-return" in itself. As a result of the study, assessments were made about the relationship between the concept of alienation and the novel *Dudaktan Kalbe*.

Structured Abstract: Alienation is generally defined as the change that a person experiences as a result of transition from one state to another. An estrangement occurs at the essence of this change. Therefore, almost every concept associated with alienation involves a distancing. Just as alienation from society indicates distancing from society, self-alienation indicates distancing from yourself and alienation of labor indicates a distancing from labor. At the basis of this alienation is the detachment of man from his own self. When a person leaves a place in his/her own existence and enters the existence of another body, he/she naturally feels a sense of differentiation, a feeling of alienation caused by not being able to feel that he/she belongs there. Although this is a situation of psychological alienation of a person, all kinds of alienation are also built on the basis of "difference, change, distancing". Almost every discipline addresses the concept of alienation in accordance with its field and defines it. The disciplines that search the sociological dimension of alienation examine this concept as differentiation and alienation from social and cultural aspects. Alienation is philosophically dealt with mostly from an ontological perspective. Approaches that address alienation from a philosophical point of view focus more on the ontological aspect of this concept. Psychological alienation is

* Dr. Öğr. Üyesi, Kayseri Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Asst. Prof. Dr. Kayseri University, Faculty of Social and Humanities, Department of Turkish Language and Literature
ORCİD 0000-0001-5305-3219
kokersan@outlook.com

Cite as/ Atıf: Köker, S. (2021). Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* adlı romanında yabancılaşma izleği. *Turkish Studies - Language, 16*(2), 725-741. https://dx.doi.org/10.47845/TurkishStudies.51107
Received/Geliş: 27 April/Nisan 2021 *Checked by plagiarism software*
Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2021 **Published/Yayın:** 30 June/Haziran 2021
CC BY-NC 4.0

handled on an individual basis and interpreted in the context of events affecting the emotional mental processes of individuals.

Hegel is the first philosopher who puts forward the concept of alienation as a term and deals with it at the level of consciousness. Hegel regards alienation as a positive action in the formation of human self-consciousness. According to him, alienation is an action that changes and transforms human existence and it is also affected by this change and transformation. Thanks to this action, the human reaches the level of consciousness by making himself/herself by adding the being outside of himself/herself. Hegel argues that the act of alienation is inevitable in human self-realization.

It is Karl Marx who deals with alienation in the context of concrete realities. Marx approached alienation in terms of the relationship between labor and production of workers and suggested that alienation was a negative act. According to him, alienation means estrangement of the workers from their product, from the act of production. He calls "objectification" as the state of being in which man loses his reality and becomes the slave of the object he produces. Marx deals with alienation under the domination of capital and says that a person begins to become alienated when he/she wants to have an object. The more a person desires to own an object, the more he loses something of himself. Therefore, alienation becomes inevitable in his/her life.

The concept of alienation in Turkish literature is generally included in the thematic fiction of literary texts. When alienation is defined as a person who changes from an existing situation to a different state, change or away from it, it is possible to find the traces of this concept in the Tanzimat years in Turkish literature. Following the declaration of the Tanzimat Edict in 1839, radical changes began to take place in Ottoman society. The document was the first serious step towards the ideal of Westernization. Very large-scale changes from eating to drinking, from clothing to clothing, from sightseeing to entertainment, from music to architecture occurred in Ottoman society. The Tanzimat Edict thus confirmed that the traditional Ottoman society entered a foreign culture and civilization through these changes and innovations. It can be interpreted that this edict, which is called a "renewal" movement, also indicates alienation as an example of transition from an existing state to another state. The Tanzimat Edict was prepared by Mustafa Reşit Pasha, the grand vizier of the period, who got the chance to know the West and it was announced during the reign of Sultan Abdülmecid, who liked Western arts and music. All these developments initiated an unnamed process of alienation within the Ottoman lands.

Changes and transformations experienced in the Ottoman society following the declaration of the Tanzimat Edict also constituted the thematic fiction of the Tanzimat novels. In the subsequent 36 years, the effects of social and cultural changes came to light through fictional texts. The phenomenon of Westernization, which is the main theme of the Tanzimat novels, went hand in hand with the concept of alienation. Themes such as "loneliness, change, differentiation, distancing, rupture, cooling, not belonging, loss of values, loss of self", which have been discussed in the novels from the Tanzimat until today, all point to the concept of alienation.

Reşat Nuri Güntekin wrote the novel called Dudaktan Kalbe in 1924 during the early Republican period. The year 1924 and even earlier - was a year of significant changes and transformations in Turkish society. With the proclamation of the Republic, the Turkish society adopted a new regime and experienced a change and a differentiation within itself. All these events left a substantial mark on people and the whole society. Reşat Nuri Güntekin, one of the authors of the period, wrote about the phenomenon of alienation caused by these changes in his novel *Dudaktan Kalbe*. The author discussed the theme of alienation through the character of Hüseyin Kenan, the novel's hero. The work has been considered by most critics as a romance. However, it is possible to say that the novel was not only written around this theme, but also referred to many others. The losses of an individual or a society who had lost their values were shown through Hüseyin Kenan. In the first part of the three-part novel, a Hüseyin Kenan is seen who has not yet become alienated from his values. In the second part, Hüseyin Kenan loses his values and moves away from himself and society. In the third part, Hüseyin Kenan returns to the first part of the novel and begins regretting for his experiences. Hüseyin Kenan's alienation through the processes of "loneliness/fame/self-return" indicates that the novel is not just a romance novel.

Keywords: Modern Turkish literature, alienation, novel, Dudaktan Kalbe, Hüseyin Kenan, Reşat Nuri Güntekin

Öz: Yabancılaşma kavramı köken itibariyle Antik Yunan'a kadar götürülecek uzun bir geçmişe dayanır. Ancak o dönemden günümüze gelinceye dek kavramın içeriğinde değişiklikler olmuştur. Tarihsel gelişimi içinde Antik Dönem'den XVIII. yüzyıla kadar yabancılaşma, metafizik bir boyutta ele alınmış; XVIII. yüzyılın ikinci yarısından sonra somut bir içerik kazanmıştır. Yabancılaşmayı felsefi bir terim hâlinde ve soyut bir kavram olarak ele alan ilk filozof Hegel'dir. Yabancılaşma kavramını somut gerçeklikler bağlamında değerlendiren ve bu kavrama sosyal bir içerik kazandıran ise Karl Marx olmuştur. Günümüzde yabancılaşma kavramı teolojiden felsefeye, psikolojiden sosyolojiye, ekonomiden siyasete kadar pek çok disiplini ilgilendirmektedir. Yabancılaşmanın bu kadar geniş bir alanda ele alınması, yabancılaşma konusunda yapılan çalışmaların çeşitliliğini de artırmaktadır. Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* adlı romanında yabancılaşma kavramı, romanın başkişisi Hüseyin Kenan'ın yabancılaşması üzerinden irdelenmiştir. Kendi içinde birçok anlama göndermede bulunan ve alt başlıklara ayrılabilen yabancılaşma kavramı bu çalışmada daha çok psiko-sosyal açıdan değerlendirilmiştir. Başlıca üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde yabancılaşma kavramı etimolojik açıdan incelenmiştir. İkinci bölümde yabancılaşmanın tarihsel seyrine ve içeriğine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise *Dudaktan Kalbe* adlı romanın başkişisi Hüseyin Kenan'daki yabancılaşmanın boyutları ele alınmıştır. Buna göre Hüseyin Kenan'ın yabancılaşması kendi içinde "yalnızlık, şöhret ve kendine dönüş" izleklerine bağlı olarak incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, yabancılaşma kavramı ile *Dudaktan Kalbe* adlı roman arasındaki ilişki hakkında değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk edebiyatı, yabancılaşma, roman, Dudaktan Kalbe, Hüseyin Kenan, Reşat Nuri Güntekin

Giriş

Yabancılaşma, bir kişinin veya bir şeyin başka birine veya başka bir şeye yabancılaşma eylemi ya da bu eylemin sonucu olarak ortaya çıkan bir durumdur. Sözcük bu manasıyla bir dönüşüme, tuhaf, farklı bir duruma ya da kişiye işaret etmektedir. Bu dönüşüm, kişinin ilişkili olduğu bir şeyden uzaklaşmasını da içermektedir. Yabancılaşma kavramı, günümüzde pek çok yazar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bazı yazarlara göre yabancılaşma hem insan için hem de tanrı, doğa, dünya gibi insan olmayan varlıklar için kullanılırken çoğu yazar da kavramın sadece insana gönderme yaptığını ileri sürer. Bu yazarlara göre yabancılaşma, bir bütün olarak toplumu değil sadece bireyleri ifade edebilir. Bireyin, içinde yaşadığı topluma uyumsuzluğu onun yabancılaşmasının bir işaretidir (Edwards, 1967: 77). Ancak yabancılaşma eyleminin daha çok birey ve toplum arasında karşılıklı biçimde gerçekleştiği de kabul edilmektedir. Çünkü bir toplum içine doğan birey, kendi eylem ve söylemleri ile topluma dâhil olurken benzer şekilde, toplumun kuralları ve genel kabulleri doğrultusunda da kendi hayatına bir yön tayin eder. İkili bir ilişki olarak yürütülen bu eylem, sağlıksız koşullarda gerçekleştiğinde ya da birey ile toplum arasında belli nedenlerden dolayı mesafeler açılmaya başladığında yabancılaşma eylemi de yavaş yavaş başlamış olur.

Yabancılaşma kavramının tarihsel gelişimine bakıldığında çok uzun bir geçmişe sahip olduğu görülür. İnsanın tabiata, kendine dair sorular sormaya başladığı dönemden itibaren bu kavrama, adı açıkça belirtilmese de filozoflar ve aydınlar tarafından göndermeler yapılmıştır. İlk doğa filozoflarından sonra insanı ele alan, insanın varlığına, özüne ilişkin yorumlarda bulunan hemen her filozof, insandaki yabancılaşma olgusuna atıfta bulunmuştur. "Kendini bil" düsturuyla bir yol haritası çizen Sokrates, aslında "kendine insani bir varlık olarak" (Lebceuf, 2014: 11) bakan birinin kendine de sahip olabileceğini ima eder. Sokrates ile başlayıp XVIII. yüzyıla kadar devam eden süreçte insanın özüne, varlığına dair yapılan her sorgulama, beraberinde onun kendinden ve kendisiyle ilgili birtakım şeylerden uzaklaşmasının da sorgulamasını kaçınılmaz kılmıştır.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen Sanayi Devrimi ile birlikte yabancılaşma konusunun farklı bir perspektiften ele alındığı görülür. Bunda, Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen teknolojiye bağlı olarak üretim tarzlarının değişmesi, üretim ve tüketimin artması ve bunlara bağlı

olarak insanın bireyselliğinin ve toplumsallığının sorgulanmaya başlanması belirleyici olmuştur. Buna göre yabancılaşmayı felsefi bir terim halinde ve soyut bir kavram olarak ele alan ilk filozof Hegel'dir. Hegel'in bilinç düzeyinde ele aldığı yabancılaşma kavramını somut gerçeklikler bağlamında değerlendiren ve bu kavrama sosyal bir içerik kazandıran ise Karl Marx olmuştur. Yabancılaşmanın tarihsel gelişiminde iki ana kavşakta duran bu filozofların görüşlerinden sonra yabancılaşma konusu, pek çok disiplini yakından ilgilendirmiş ve hemen her disiplin kendi uzmanlık alanına göre bu konuya eğilmiştir.

Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* adlı romanında yabancılaşma izleğinin ele alındığı bu çalışmada, öncelikle yabancılaşma kavramının etimolojisine ve ardından içeriğine yer verilmiştir. Buradan elde edilen verilerden hareketle *Dudaktan Kalbe* adlı romanın başkişisi Hüseyin Kenan karakteri üzerinden yabancılaşma olgusu incelenmiştir. Kendi içinde birçok alt başlığa ayrılan yabancılaşma kavramı, çalışmanın muhtevası gereğince daha çok psiko-sosyal açıdan değerlendirilmiştir. Buna göre roman başkişisinin yabancılaşması sırayla yalnızlık, şöhret ve kendine dönüş izlekleri doğrultusunda ele alınmıştır.

1. Yabancılaşma Kavramına Etimolojik Bir Yaklaşım

Yabancılaşma sözcüğü yaygın olarak İngilizce "alienation" anlamına gelecek şekilde kullanılmaktadır. Latince "diğer" (other) anlamına gelen ve "alius"tan türeyen alien, fiil olarak "fikren uzaklaş(tır)mak, duygusal olarak soğu(t)mak" gibi anlamlara gelir. İsimolarak alien, eski kullanımında "dışlanmış kimse" anlamına gelmenin yanı sıra "uzaylı, başka bir ülkeden gelen kişi, haklardan mahrum bırakılan kimse, farklı, uymayan, yaşadığı yere ait olmayan" gibi anlamlara sahiptir. Sıfat türü olarak alien, "alışık olunandan çok farklı, özellikle anlaşılması ve kabul edilmesi çok zor anlamına gelir ki bu manasıyla sözcük, tuhaf (strange) anlamına işaret eder. Ayrıca alien sözcüğünün sıfat hali, "başka bir ülkeye veya millete ait olmamak" anlamındayabancı (foreign) manasını içermektedir (https://www.ldoceonline.com/).

Günlük kullanımda yabancılaşma "eski arkadaşlarından veya iş ortaklarından yüz çevirmek, kendini onlardan uzak tutmak" anlamına gelirken hukukta "bir kişinin malını mülkünü satarak veya hediye ederek başka birine devretmesi" anlamında kullanılır. Psikiyatride yabancılaşma "akıl hastalığı, normalden sapmak" demektir. Çağdaş psikoloji ve sosyolojide ise yabancılaşma genellikle "bireyin topluma, doğaya, diğer insanlara veya kendisine karşı bir yabancılık" hissini adlandırmak için kullanılır. Çoğu sosyolog ve filozof, yabancılaşmanın "şeyleşme" (reification) olduğunu düşünür. Şeyleşme/nesneleşme'insan özelliklerini, ilişkilerini ve eylemlerini insandan bağımsız ve hayatını yöneten şeyin özelliklerine ve eylemlerine dönüştürme durumudur. Bazı filozoflar ise yabancılaşmayı kendine yabancılaşma (self-alienation) şeklinde yorumlar. Buna göre kendine yabancılaşma, 'kişinin kendi doğasına, kendi benliğine yabancı bir hâle gelme' (Edwars, 1967: 76) durumu şeklinde yorumlanır.

İngilizce bir son ek olan -ation, Latince kökenli olmakla birlikte İngilizceye de bu hali ile girmiş ve eklendiği sözcüğe "süreç, sonuç, durum" anlamları katmıştır. İsim soylu sözcüklere eklenen ve onları fiil haline getiren –ation eki, bir durumun gerçekleşme sürecini, bir eylemin sonucunu ifade eder. Yine alienation ile aynı kökten türeyen alienate sözcüğü fiil olarak "başkalaştırmak, aralarını açmak, uzak durmasını sağlamak" anlamına geldiği gibi "başka olduğuna ve bir gruba ait olmadıklarına birini ikna etmek, inandırmak" (https://dictionary.cambridge.org/tr/) manasında da kullanılmaktadır.

Yabancılaşmanın Türkçe kökenine bakıldığında sözcüğün, Farsça "yâbân" kökünden geldiği ve "boş, ıssız yer, çöl" anlamı taşıdığı görülür. Türkçede yaban/yabancı sözcüğüne karşılık "il, el" sözcükleri kullanılmış ve bu kelimelerle kurulan hemen bütün tamlamalar "yabancı"ya bir gönderme niteliğinde olmuştur: el kızı, el oğlu, el âlem, el olmak örneklerinde olduğu gibi el (il) sözcüğü, sürekli bir yabancı olma durumuna işaret eder. Farsça yâbân ile Türkçe –cı ekinin birleşiminden türeyen yabancı "elden olan, yerli, bildik olmayan kimse" manasına gelmektedir

(Eyüboğlu, 2004: 714). Böylece Türkçede kullanılan yabancılaşma sözcüğü yakın, bildik bir çevreden olmamaya, başka bir yere ait olmaya işaret eden bir anlama sahiptir.

İngilizce *alienation* anlamına karşılık gelen *yabancılaşma* sözcüğünün anlamları dikkate alındığında, hemen hepsinin *uzaklaşma* manasına işaret eden ortak bir paydaya sahip olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim uzaklaşma da bir yerden, bir kimseden veya bir şeyden ayrı olmayı, bu ayrı olma sürecini ifade eder. Buna göre uzaklaşma eyleminde, ayrı olmadan kaynaklanan bir farklılaşma, müştereklikte bir azalma olmalıdır (Kiraz, 2011: 151). Öyleyse uzaklaşma anlamına da işaret eden yabancılaşma, aynı zamanda bir değişimi ifade eder. Yabancılaşmanın hem uzaklaşma hem de ayrılma anlamına geldiğini söyleyen Cevizci, "insanın kendisini belirleyen özünden uzaklaşması olduğu gibi, birbirlerine ayrılmaz bir şekilde bağlanmış olan iki şeyin ayrılmasının yol açtığı psikolojik veya sosyal olumsuzluk durumu" (Cevizci, 2017: 451) şeklinde bir tanımlama yapar.

2. Yabancılaşma Kavramının İçeriği

Modern İnsanın Yabancılaşması(2002) adlı eserinin girişinde Pappenheim, İspanyol ressam Francisco Goya'nın *Los Caprichos* adlı 80 parçalık gravür serisinde yer alan *Dişlerin Peşinde* (A Caza de Dientes) adlı bir resminden bahseder. Söz konusu resimde elleri bağlı bir şekilde asılmış bir adamın dişlerini almaya çalışan bir kadın tasvir edilir. Resimde kadının tasviri oldukça dikkat çekicidir. Asılı bir adamın dişlerinde büyülü bir güç olduğuna inanan kadın, cesede yaklaşmaktadır. Bu esnada kadın, adamı görmemek için bir elinde tuttuğu mendille kendi yüzünü kapatırken diğer elini adamın ağzına sokup dişlerini almaya çalışmaktadır. Pappenheim, Goya'nın bu resmine bakarak ipte asılı duran adam karşısında dehşete düşmüş kadın ile paha biçilemez dişlere sahip olma arzusu arasındaki parçalanmışlığa dikkat çeker. Resimden hareketle Pappenheim, kendilerini kişisel çıkarlarını kollamaya kaptıran insanların bu amansız uğraşının, onların gerçekle yüzleşmelerinin her evresini yönlendirdiğini belirtir: "Yaşadıkları hiçbir şey kendi içinde anlamlı değil; amaçlarına ulaşmada bir araca dönüştürülemediği sürece onlar için hiçbir şeyin önemi yok." (Pappenheim, 2002: 2) diyen yazar, ölümün bile bu duyguya engel olamadığını, insanların sadece kendilerine yarar sağlayacağını düşündükleri şeylerle ilgilenip geriye kalanları işe yaramaz bir kalıntı olarak niteliklerini söyler.

Goya'nın tablosu ve Pappenheim'ın yorumları, çıkar peşinde koşmanın nasıl bir yabancılaşmaya yol açabileceğini göstermektedir. Belli bir durumdan maddi kazanç sağlamaya çalışmak, aslolanların yerine kazanç getirecek olanları tercih etmek, insanın kendisini bir "ben" olarak ortaya koymasını büyük oranda engellemektedir. Böyle bir amacın peşine düşmek, gerçeğin sadece kendi çıkarlarımıza uygun taraflarıyla ilgilenilmesine diğer kalan tarafların ise bütünüyle gözden kaçırılmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla kendi içinde bir parçalanmışlık yaşayan insan, gerçeklerden uzaklaştığı için artık kendisi olmaktan çıkıp başkası ya da olmak istediği başkası haline gelmektedir (Pappenheim, 2002: 3). Bu da yabancılaşmanın başka bir boyutunu oluşturmaktadır.

Yabancılaşmayı daha çok psikolojik açıdan ele alan yaklaşımlar, bu kavramın manevi yönüne işaret ederek "kendi benliğini unutma, farkında olmama veya benimsememe" anlamına geldiğini söyler. Bununla, benliğini kaybeden kişinin içinde başka bir şeyin ya da kişinin olduğuna inanıldığını dile getirirler. Dolayısıyla yabancılaşma ile insandaki bir değişime vurgu yapılmakta ve bunun, insanda çok ciddi psikolojik bir rahatsızlığa yol açtığı düşünülmektedir. Bugün sosyolog ve psikologların yabancılaşmadan kaynaklı bir çeşit tıp hastalığını tanımlamak için bu kavramı kullandıklar görülür. Söz konusu hastalığın, eskiden 'aline olmuş' deyiminden geldiğini ve bu deyimin kötü ruhlara inanan kimseler tarafından 'kötü ruh sahibi' anlamında kullanıldığını söyleyen Şeriati, bu hastalığı şöyle tarif eder:

> "Bir kimse delirdiği zaman, kötü bir ruha uğradığı ve bu kötü ruhun beynini etkilediği kabul edilirdi. Kötü ruhun zihnini çıkarıp yerine yerleştiği ve bu nedenle hasta adamın

> bundan böyle kendini bir insan olarak değil de kötü bir yaratık olarak algıladığı düşünülürdü." (Şeriati, 1984: 19).

Eskiden kötü ruh tarafından ele geçirilen kişi nasıl aline olup yabancılaşmış ise benzer şekilde aynı kişinin bugün de para, makam, şöhret gibi çeşitli unsurlar vasıtasıyla yabancılaştığını söylemek mümkündür. Nitekim yabancılaşan kişi artık kendisi olmaktan çıkmakta ve kendi yerine başka birini koymakta dolayısıyla da kişiliğini yitirmektedir.

Yabancılaşma eylemini puta tapma ile ilişkilendiren Fromm, bu yolla insanın kendi güçlerini, yarattığı putlara yansıtarak gerçek güçlerinden uzaklaştığını dolayısıyla zayıfladığını söyler ve şöyle devam eder:

> "Kendini kendi yarattığı şeylere tutsak eden insan, yeniden kendisini bulabilmek için, kendinin dışlaşıp, yabancılaşmış bir biçimi olan bu puta daha çok bağlanmak, ona daha çok tutsak olmak durumunda kalır. Bir madde olan puta sahip olmak mümkündür ama böylelikle kişi o putla birlikte kendini de ele geçirmiş olduğunu söyleyebilir mi acaba?" (Fromm, 2003: 70).

Fromm'a göre insan, gücünü ve sanatsal yeteneklerini bir put yapmak için harcadıktan sonra, bütün bu insani çabalarının sonunda yaptığı putlara tapmaya başlar. Böylece insanın yaşam güçleri zamanla nesneleşir ve insan, kendi eliyle yaptığı putların gerisinde kalarak ona boyun eğen, onun karşısında aciz bir konuma düşen varlıklar haline gelir (Fromm, 1989: 71). Fromm'un bahsetmiş olduğu puta tapma eylemi, yabancılaşmanın dini kökenine göndermede bulunurken aynı zamanda, insanı kendine yabancı kılan ve kendinin dışında olan bir şeyi onun yerine ikame etmeye yönlendiren gizli bir güce de işaret etmektedir.

Yabancılaşma kavramını *kendinden başkası olma ya da başkasına dönüşme* şeklinde tanımlayan Timuçin, bu kavramın kendi içinde bir değişim ve dönüşüm dinamiğine sahip olduğunun altını çizer. Özne ile nesne, ben ile başkası arasında doğan tezat bir ilişki yabancılaşma sürecini başlatmış olur. Bu süreçte ya da sürecin sonunda öznenin artık geriye dönülmez biçimde değişmesi veya dönüşmesi gözlenir (Timuçin, 1992: 16). Öznenin karşısındaki nesne, ben'in karşısındaki başkası yabancılaş(tır)ma sürecinde "öteki"nin varlığını da ortaya koymuş olur. Çünkü özneyi veya ben'i tanımlama eylemi aynı zamanda ötekinin de tanınmasına imkân vermektedir. Kendi varlığının bilincinde olan ben, kendini tanımlarken kendinden olmayan, kendisi ile ilişiği bulunmayan *öteki* sayesinde bunu gerçekleştirir. Dolayısıyla ben ile öteki sürekli bir etkileşim içindedir.

Yabancılaşma kavramını ilk kez *Olguculuk* (Phenomenology, 1808) adlı eseri ile Hegel'in ortaya koyduğu kabul edilmektedir. Hegel'e kadar felsefi bir terim olarak kullanılmayan yabancılaşma, onunla birlikte belli bir anlama işaret eden bir kavram şeklinde düşünülmeye başlanmıştır. Hegel'e göre dünya, insan bilincinin dışında ve ondan ayrı bir şey değildir. İnsan, dünya ile karşılıklı bir ilişki içindedir ve böyle bir ilişkinin olmadığı yerde gerçeklikten söz edilemez. Yabancılaşmayı metafizik bir boyutta ele alan Hegel, insanın kendi içinde çok şiddetli bir çatışma yaşadığını belirtir. İdeal bir varlık olan ruh, kendini gerçekleştirme çabası içinde olsa da bu hedefi kaçırmakta ve böylece ruhun aslen yöneldiği ile o anda yapmakta olduğu arasında bir çatışma yaşanmaktadır. Bu çatışmanın sonucunda gerçek yönelim ile yapılmakta olan birbirine yabancılaşmakta ve bu yabancılaşmadan da bir tatmin duygusuna ulaşılmaktadır (Özel, 1984: 76). Hegel'in "tez-antitez-sentez" şeklinde formüle ettiği bu durumun gelişim aşamaları ise şöyledir: İnsanın kendinin bilincinde olabilmesi için öncelikle bir "ben"in ya da "bilinç/özne/kendi"nin olması gerekir. Bu, Hegel'in "tez" olarak ortaya koyduğu önermedir. Daha sonra henüz kendinin bilincinde olmayan bir "nesnel/dışarıya ait/ben olmayan" bir varlık olmalıdır. Bu da Hegel'in "anti-tez" olarak ortaya koyduğu önermedir. Kendiliğin ya da yabancılaşmanın bu aşamasını Hegel, *nötr* bir durum olarak tanımlar. Çünkü özne ile nesne, ben ile ben olmayan arasında bir etkileşimin olması ve bu etkileşimi harekete geçirecek bir karşıtlığın bulunması gerekmektedir. İşte bu karşıtlığın sağlanacağı son aşama "sentez"dir. Yani kendinin bilincine ulaşmak için insanın,

kendinden bağımsız duran varlığı dönüştürüp değişime uğratması gerekir. Böylece kendinin dışındaki varlık/nesne/doğayı kendi bağımsızlığında olumsuzlayarak ortadan kaldıracak ve kendine katıp kendinin kılacaktır (Kojeve, 2001: 40). Dolayısıyla kendi bilincinin farkındalığı olarak yabancılaşma, Hegel'in felsefi kuramında öncelikle bir olumsuzlama, çatışma, mücadele, değiştirme, dönüştürme eylemleridir. Bu eylemlerin neticesinde insan, Hegel'e göre "kendine verilen varlığı dönüşüme uğratan ve onu değişime uğratırken kendini de değişime uğratan olumsuzlayıcı eylemdir. İnsan, değişip oluşmuş olduğu şey ölçüsünde ne ise o şeydir." (Kojeve, 2001: 41). O halde değişim, yabancılaşmanın kaçınılmaz bir sonucudur.

Köle-Efendi diyalektiğinde Hegel, yabancılaşmanın içeriğini de ortaya koyar. Bu içerikte 'nesneleşme' kavramının, yabancılaşma yolunda önemli bir aşama oluşturduğu görülür. Hegel'e göre nesneleşme, 'insanın başka bir gerçekliği ortadan kaldırarak bu gerçekliği kendi gerçekliğine dönüştürmesi, yabancı bir gerçekliği özümsemesi' anlamına gelir. Bu dünya insana yabancıdır ve insanın kendini bu dünyada gerçekleştirebilmesi için onu değiştirip dönüştürmesi gerekir (Ertoy, 2007: 47). Böylece yabancılaşma, insanın kendini gerçekleştirmesi ve kendi bilincinin farkına varması adına Hegel felsefesinde olumlu bir eylemdir.

Yabancılaşmaya emek ile üretim arasındaki ilişki açısından yaklaşan Karl Marx, bu kavrama sosyal bir muhteva kazandırır. Ona göre emek ile üretim arasındaki ilişkinin orantısızlığı yabancılaşma eylemiyle sonuçlanır. Emeğin yabancılaşması, işçinin kendi ürettiği üründen uzaklaşması demektir.

> "İşçinin üretimi ne kadar çoksa, tüketimi de o kadar azdır; ne kadar çok değer yaratırsa, kendisi o kadar değersizleşir; ürünü ne kadar biçimliyse, işçi kendisi o kadar biçimsizdir; nesnesi ne kadar uygarsa, işçi o kadar barbardır; emek güçlendikçe işçi güçsüzleşir; emek akıllandıkça işçi ahmaklaşır ve doğaya köle olur." (Marx, 2013: 77).

Marx'ın yabancılaşma terminolojisinde önemli bir yer tutan nesneleşme, emeğin ürünü olarak ortaya çıkan bir durumdur. Gerçekliğin yok olması anlamına gelen nesneleşmede, nesne yok olur ve insan nesnenin kölesi haline gelir. Bir nesneye sahip olmak isteyen kişide veya işçide yabancılaşma meydana gelmiştir artık. "İşçi ne kadar fazla nesne üretirse kendisi o kadar azına sahip olabilir ve kendi ürününün, sermayenin egemenliği altına o kadar girer." (Marx, 2013: 75). Marx, kendi emeğinin ürününe yabancı bir nesneymiş gibi bakan işçinin durumunu dindeki duruma benzetir:

> "İnsan Tanrı'ya ne kadar çok şey verirse, kendine o kadar az şey kalır. İşçi hayatını nesneye koyar ama artık hayatı kendine değil, nesneye aittir. Dolayısıyla, bu etkinlik ne kadar fazla olursa, işçinin nesnelerden yoksunluğu da o kadar artar. Emeğinin ürünü, kendisi değildir. Onun için bu ürün ne kadar büyükse, kendisi o kadar küçüktür." (Marx, 2013: 76).

Marx'ın burada vurguladığı, emek ile kişinin kendine yabancılaşması arasında niceliksel olarak doğru ama niteliksel olarak ters bir orantının olduğudur. Bir kişinin ürettiği emeğin büyüklüğü nispetince yoksulluğu da artmaktadır.

Marx, yabancılaşmayı psikopatolojik bir vaka olarak düşünür ve bunun ruhsal bir sakatlık olduğunu ileri sürer. Ona göre "insan kendisini, kendi edimlerinin öznesi olarak yani düşünen, duyan, seven bir kişi olarak değil, kendi güçlerinin dışlaşmış açılımlarının objesi olarak" (Fromm, 1989: 56) algılamaktadır. Böylece ortaya koyduğu ürünlere kendini teslim etmek suretiyle kendisiyle ilişki kurabilen insan yabancılaşmaktadır.

3. *Dudaktan Kalbe* Romanında Yabancılaşma İzleği

Dudaktan Kalbe adlı romanın başkişisi Hüseyin Kenan'daki yabancılaşma izleğini birbirini takip eden üç aşamaya ayırmak mümkündür. Yabancılaşmanın ilk aşaması, Hüseyin Kenan'ın çocukluk ve ilk gençlik yıllarına karşılık gelir. Buradaki yabancılaşma, başkişinin çocukluğundan

gelen duyguların etkisiyle kendini toplumdan/çevresinden soyutlaması ve yalnızlaşması ile ortaya çıkan bir yabancılaşmadır. Birinci aşamadaki yabancılaşmada vurgu, yalnızlık teması üzerinedir. Yabancılaşmanın ikinci aşaması, Hüseyin Kenan'ın keman virtüözü olarak şöhret olduktan sonraki olgunluk yıllarına karşılık gelir. Burada, şöhret sahibi olan Hüseyin Kenan'ın zenginleşmesi ile birlikte bencillik, hırs temaları etrafında kendi değerlerini yitirmesi sonucu ortaya çıkan bir yabancılaşma söz konusudur. Yabancılaşma izleği üçüncü aşamada Hüseyin Kenan'ın "olduğu ile olmak istediği durum arasındaki çatışmadan" (Kanter, 2019: 171) doğan kendine/kendi değerlerine dönüş şeklinde ortaya çıkar. Burada pişmanlık, itiraf, özlem temaları etrafında roman başkişisinin farkındalık kazanması öne çıkar.

3.1. Hüseyin Kenan'ın Toplumdan/Çevresinden Kendini Soyutlaması: Yalnızlık

Dudaktan Kalbe romanının ilk bölümünde Hüseyin Kenan, içine kapanık ve kendini toplumdan uzak tutan biri olarak anlatılır. Buradaki yabancılaşma izleğini "çocukluk yıllarında iç dünyası ile nesnel dünya arasındaki farklılığın sınırlarını büyük bir içe çekilme ve 'kendisi' olamama ya da çocukluğunu yaşayamama" (Kanter, 2019: 171) belirler. Hüseyin Kenan'ın, aileler tarafından onaylanmayan bir evlilik sonucunda dünyaya gelmesi onun yabancılaşma ve buna bağlı olarak yalnızlaşma sürecinde de ilk adres olur. Roman başkişisinin annesi Melek Hanım, ailesinin tasvip etmediği Nail Bey ile kaçıp evlenince babası ve kardeşleri tarafından artık öldü farz edilir. Çünkü Melek Hanım "hem onlara hem de kendisine silinmeyecek bir leke sürmüştü(r)." (Güntekin, 2008: 26). Geride bıraktığı zengin hayata, feda ettiği büyük umutlara aldırış etmeksizin kendisine sunulan yoksul hayatı yaşamaya razı olan Melek Hanım, umduğu kadar mutlu olamaz. Kötü bir adam olmayan kocası Nail Bey'in yaşadığı talihsizlikler onu giderek yoksullaştırmakla kalmayıp ruhunu da etkiler, karısı ve çocuklarına rahat bir hayat yaşatamadığı için kendine lanetler yağdırır. Bu sefalet ve umutsuzluk içinde büyüyen Hüseyin Kenan yedi, kız kardeşi Afife de beş yaşındadır. Tutunduğu hiçbir işte başarı sağlayamayan Nail Bey, karamsar bir adam olur, kederlerini unutmak için içmeye başlar, sağlığı ve ahlakı da gün geçtikçe bozulur. Bu umutsuzluk ve keder içinde kısa süreli bir refaha ulaşan Nail Bey, bir gün adi bir hırsızlık suçlamasından dolayı jandarmalar tarafında alınıp götürülür. Bu durumu saklamayan Nail Bey: "Başka türlü yaşamak imkânsızdı… Çoluk çocuğum açlıktan ölecekti…" (Güntekin, 2008: 28) diyerek suçunu kabul eder. İşte Hüseyin Kenan'ın hayatında derin yaralar açacak olan travmanın ilk somut görüntüsü, babası Nail'in adi bir hırsızlık vakasından ötürü hapse girmesiyle başlar.

Kocasının hapse girmesiyle çaresiz kalan Melek Hanım, kocasının da ısrarı üzerine belediye reisi olan ve İzmir/Bozyaka'da ikamet eden büyük kardeşi Saip Bey'in yanına yerleşir. Saip Paşa'nın bu zengin konağında yaşamak, Hüseyin Kenan'ın yabancılaşma ve yalnızlaşmasında önemli bir aşamayı oluşturur. Dayısı her ne kadar annesini evine kabul etse de onu hâlâ affedememiştir. Hele Kenan'ı hiç sevememiştir çünkü "Kenan, onun nazarında sefih, sefil bir hırsızın oğluydu. Terbiyesine ne kadar gayret edilse netice vermeyecekti." (Güntekin, 2008: 31). Dayısı onun da kaderinin babasına benzeyeceğini, hayatını hapishane köşelerinde bitireceğini düşünür. Saip Bey, fiziksel olduğu kadar ruhen de babasına benzettiği Kenan'ın bu kadar mazlum, çekingen tavırlarının ardında mutlaka babası gibi fena birinin olduğuna inanır.

Dayısı tarafından sürekli aşağılanan, hor görülen Hüseyin Kenan, bu muamelenin tezahürü olarak içe kapalı, kendini dış dünyadan soyutlayan biri olmaya başlar. Burada Hüseyin Kenan'ın kendi öz gerçekliği/kendi hakikati ile nesnel dünya arasında bir çatışma yaşadığı görülür. Bu çatışma, ondaki yabancılaşma sürecini de hızlandıran bir dinamiğe sahiptir. Hakarete uğramaktan korktuğu için herkesten uzak durması, şımarık dayızadelerinin arasına karışmaktan çekinmesi, çocukluğunun bütün haklarından kendi rızasıyla feragat etmesi, kimseden bir şey istememesi, hiçbir şikâyette bulunmaması bu yabancılaşma izleğinin bir sonucudur.

Hüseyin Kenan'ın etrafındaki insanlar ile arasına mesafeler koyması, onun yalnızlaşmasına yol açtığı gibi yabancılaşma sürecini de doğrudan etkiler: "Topluma karşı ördüğü zırh, sonra kendi benliğini kuşatır, onu kendi içine kapanmaya iter. İşte yabancılaşma da tam bu noktada gelir; kabuk

ile öz, olan ile arzu edilen, görünen ile arkada duran ve görünen ile özlenen arasına ışık yılı mesafeler girer." (Korkmaz-Deveci, 2011: 131). Roman başkişisi de etrafındaki insanlara karşı ördüğü duvarların ardında kendisi ile baş başa kalmış, bunun sonucunda giderek artan bir yalnızlığın içine gömülmüştür.

Hüseyin Kenan'ın şöhret sahibi olacağı yıllara kadarki mizacı ile topluma karşı yabancılaşması arasında doğru bir orantının olduğu görülür. Uslu, korkak, sessiz bir çocuk olması; hasta denecek kadar hassas bir ruha sahip olması; etrafında olup bitenleri ıstırap çeken büyük adamlar gibi anlaması; mağrur, ağırbaşlı, mahcup, nazik olması Kenan'ın mizacından gelen özelliklerdir. Bir "hırsızın oğlu" olarak yediği damga ile sarsılan kişiliği ve yoksulluk içinde sürdürdüğü yaşamı Hüseyin Kenan'ı birçok haktan mahrum bırakırken aynı zamanda onu yaşadığı çevreden uzaklaştırmıştır. Konakta olduğu gibi mektepte de çocuklardan uzak kalması, kimsenin arasına karışmaması, sokağı hiç sevmemesi, kendi ruhunun içinde hayali bir dünyada yaşaması onun kendini insanlardan yalıtmış olmasının bir neticesidir.

Hüseyin Kenan, gerçekte kendisi ile toplum arasında sağlıklı bir ilişki kuramamıştır. Normalde birey ile toplum arasında süregelen karşılıklı bir ilişki vardır. Bu ilişkide toplumun birey üzerindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Toplum, bireyi çeşitli yönlerden etkilerken birey de bu etkinin içeriğine göre kendi öz varlığını ortaya koyma gayreti içinde bulunur. Bu, toplum ile birey arasında gelişen ilişkinin doğal bir sürecidir ve herkes üzerine düşen rolleri gereği gibi oynadığında herhangi bir sorun ortaya çıkmaz. Ancak karşılıklı gelişen bu ilişki çeşitli yönlerden aksadığında, birey bundan olumsuz şekilde etkilenmeye, ruhsal sorunlar yaşamaya ve en sonunda yabancılaşmaya başlar. Hüseyin Kenan'ın yabancılaşma sürecinde de bu türden gelişen sağlıksız ilişkinin önemli bir rolü olmuştur. Kendi gerçekliği ile yaşadığı dünyanın gerçekleri arasındaki tezat, Hüseyin Kenan'ın çevresindeki insanlardan kendini uzak tutmasına yol açmıştır.

Hüseyin Kenan'ın kendi gerçekliği ile yaşadığı dünyanın gerçekleri arasındaki tezat, onda geleceğe dair bütün umutlarını yok etse de içinde saklı duran bir hakikat vardır ve bunu kendisine bile itiraf etmeye cesareti yoktur. Gerçekte böylesine umutsuz doğmadığını gayet iyi bilmektedir; çünkü ondaki yaşamak hırsı, ümit dünyalara sığmayacak kadar büyüktür. Ancak hayatının hep yoksulluk ve başarısızlık içinde geçeceğine inanmış bu yüzden de hayatla olan bağlarını olabildiğince zayıflatmıştır. Ona göre hayatın bir ortalaması yoktur: Başarılı olanların istediği gibi yaşadığını, diğer başarısızların da karanlık köşelerine çekildiklerini düşünür. Hüseyin Kenan, insanın kendi halini bilmesi gerektiğine, insanın elde edemeyeceği bir şeyi isteme hakkının olmayacağına hatta bu arzuyu mümkünse gönlünde bir sır gibi gizlemesi gerektiğine inanır:

> "Dünyada en çok iğrendiği insanlar, zengin ve mesut insanların etrafında yaşayan, onların saadetlerinin kırıntılarıyla bahtiyar olmaya çalışanlardı. Adi bir kulübe penceresine asılmış süslü bir perde, genç bir kadının çamaşır ve bulaşıktan porsumuş parmağına taktığı yüzüğe daima acımış ve gülmüştü. Bunlara ne lüzum vardı?" (Güntekin, 2008: 46).

Hüseyin Kenan'ın kendini insanlardan uzak tutması, herhangi bir şeye sahiplenme hakkını kendinde görememesi olumsuz bir yabancılaşma yaşadığını gösterir. Onun sorunu, yaşadığı dünyayla, etrafındaki insanlarla arasında bir karşıtlığın olması değildir; asıl mesele "bilincini yaşadığı dünyanın koşullarına uyduramaması" (Timuçin, 1992: 17)'dır. Hüseyin Kenan, yoksulluğunun ve bir hırsızın oğlu olduğunun bilinciyle içinde yaşadığı dünyanın koşulları arasında önemli bir bocalama yaşamış, koşullara ayak uydurma noktasında sürekli geri kalmıştır. Olumsuz bir şekilde gerçekleşen bu yabancılaşma eyleminde Hüseyin Kenan, "kendini bu dünyada iğreti bir varlık olarak" görür, "toplumsal ve ruhsal düzeyde tam anlamında bir dışlanmışlık, bir ortamını bulamamışlık" (Timuçin, 1992: 17) hissine kapılır. Çocukluğunun bütün haklarından vazgeçmesi, konağın debdebeli muhitinden uzak durması hatta kimseye söyleyemediği ilk aşkı Leyla'sından bile vazgeçmesi hep bu duygunun tesirindendir.

Hüseyin Kenan'ın yaşadığı çevreden kendini uzak tutması aynı zamanda yalnızlık duygusundan kaynaklanan yabancılaşmaya da yol açmıştır. Yabancılaşma süreci ile birlikte roman başkişisinin geçirdiği dönüşüm "gayri şahsi, soğuk, formal ve nesne merkezli bir yaşama geçiş" şeklinde görülür. Bu dönüşüm sonunda ise Hüseyin Kenan'ın "yalnızlığa, dışlanmışlık hissine yahut toplumsal kabulden yoksunluk düşüncesine" (Ertoy, 2007: 28-29) sürüklenmesi kaçınılmaz olur.

Hüseyin Kenan, insanlardan uzak kalarak ve bu şekilde yalnızlaşarak içindeki çatışmanın şiddetini de artırmaktadır. Dolayısıyla onu yabancılaştıran asıl unsur öz ile gerçeklik, öznel ile nesnel, ben ile öteki arasındaki çatışmadır. Bu çatışmayı, Hüseyin Kenan'ın geçimini sağlamak için kolunda keman kutusuyla mektepten mektebe, evden eve koşturduğu sahnelerde görmek mümkündür. Yağmur çamur demeden ders vermeye giden Kenan'ı asıl bitiren vücut yorgunluğu değil, kaybolan gururudur çünkü "her gün biraz daha alçaldığını, hassas gururundan biraz daha kaybettiğini gör(mektedir.)" (Güntekin, 2008: 47). Sadece evlerde verdiği keman dersleriyle geçinmek mecburiyeti Hüseyin Kenan'ı fazlasıyla üzer: "Her evin kapısını çalarken gözlerini yere indirir, kendi kendine 'Ah, ne kadar düşüyorum' diye tekrar ederdi." (Güntekin, 2008: 50). Hüseyin Kenan'ın kendi içinde yaşadığı bu çatışma, romanın ilerleyen sayfalarında artı bir değer kazanarak kendilik farkındalığı oluşturacaktır. Nitekim şöhret sahibi olduktan sonra yaşadığı sahte dünyadan sıkılan ve çocukluğunun, gençliğinin saf, samimi dünyasını özleyen Hüseyin Kenan'ın ağzından şu satırlar dökülür: "Fakat doğrusu çok bıktım, yoruldum. Fakir evlerde rastıklı mahalle karılarına keman dersi verdiğim günleri arayacağım geliyor." (Güntekin, 2008: 303).

Kadere rıza göstermek, Hüseyin Kenan'ın kendine yabancılaşmasına yol açan bir başka etkendir. Çünkü kaderi kabulleniş, Hüseyin Kenan'ın sadece kendi değerlerinden, kendiliğinden vazgeçişe değil aynı zamanda mevcut durumu aşmak için hiçbir gayrette bulunmayışa da neden olur. Bu vazgeçmişlik ve boş vermişlik duygusu ile Hüseyin Kenan kendini bir nesne, bir eşya gibi hisseder. Annesine söylediği sözler bunun bir neticesidir: "Ben hiçbir şey istemiyorum… Ben bir hayat mağlubuyum… Ben de babam gibi oldum… (…) Yaşım arttıkça bu mağlubiyete alışacağım; belki kaderime razı olacağım…" (Güntekin, 2008: 54).

Hüseyin Kenan'ın yabancılaşma sürecinin bu ilk aşamasında, yalnızlık ve kendini değersiz hissetme duygusu nevrotik bir yabancılaşmaya işaret eder. Nevrotik yabancılaşmış birinin, yabancılaşmış bir insan olduğunu beliren Fromm, bu insanların özelliklerini şöyle sıralar: "Kendisini güçlü hissetmez. Korkmaktadır ve çekingendir çünkü kendini, kendi eylem ve yaşantılarının öznesi ve yapıcısı olarak görmez." (Fromm, 1989: 65). Hüseyin Kenan'ın yabancılaşma sürecinde rol oynayan dinamikler, onda içsel bir boşluğa ve yetersizlik duygusuna yol açmıştır. Onun musikiye olan ilgisi de bu yetersizlik ve boşluk duygusundan kaynaklanır. Sokağı hiç sevmeyen, çocuklardan daima uzak kalmayı tercih eden, geleceğe dair hiçbir emel beslemeyen roman başkişisine huzur veren, kendisini iyi hissettiren tek şey musikidir: "Dünyada yalnız bir şey ona muhteriz sükûnunu kaybettiriyor, ruhunda heyecana, ihtirasa benzer duygular uyandırıyordu: Musiki…" (Güntekin, 2008: 36). Hüseyin Kenan, evlerine yakın bir yerde bulunan eski bir tekkede bazı geceler yapılan musiki fasıllarında "bütün ruhuyla yaşadığını duyar, onları sabırsızlıkla beklerdi." (Güntekin, 2008: 36). Uzak bir mahalleden gelen ihtiyar binbaşı, udunu çalmaya başladığı zaman "Kenan bir köşede kendini unutur, gözleri dışarıdaki mezaristanın karanlığı içinde kaybolur; bildiği dünyadan büsbütün başka bir dünya içinde yaşamaya başlardı." (Güntekin, 2008: 36-37).

Romanın ilk bölümünde Hüseyin Kenan'ın yalnızlık teması etrafında gelişen yabancılaşma izleği yerini, şöhret olduktan sonra uğradığı değerler yitimine bırakır. Böylece kendinden uzaklaşma teması etrafında gelişen bir yabancılaşmaya izleği ortaya çıkar.

3.2. Hüseyin Kenan'ın Kendilik Değerlerine Yabancılaşması: Şöhret

Hüseyin Kenan'ın imkânlarını zorlayarak Avrupa'ya keman tahsil etmeye gitmesi, yabancılaşma sürecindeki ikinci aşamayı yani kendine ve değerlerine yabancılaşmasını ortaya koyar. Ünlü bir keman virtüözü olan roman başkişisinin sahip olduğu şöhret, "onu kendinden uzaklaştırıp başka birisi olmaya doğru götürür." (Kanter, 2019: 171). Böylece değerler yitimine uğrayan Hüseyin Kenan, romanın bu bölümünde hızlı bir yabancılaşma sürecine girer.

Avrupa'da dört yıl kalan ve neredeyse bütün zamanını sanatına veren Hüseyin Kenan'da değişimin ilk belirtileri görülür: "Münzevi, ürkek ruhu yavaş yavaş açılmaya başlamıştı. Hatta bazı ufak tefek maceraları bile oluyor, Leyla'dan sonra tamamıyla boş kalan kalbinde yeni heyecanlar yanıp sönüyordu." (Güntekin, 2008: 55).

Avrupa'dan keman virtüözü olarak dönen roman başkişisi, artık büyük bir şöhretin de sahibidir. Talih, ona gülmeye başlamış, muvaffakiyetler peşi sıra gelmiştir. İlk zamanlar, hâlâ o eski bedbin ve acı günlerin yükünü üzerinden atamayan bir Hüseyin Kenan tasviri yapılır: "Neme lazım… Bu muvaffakiyet bana çocukluğumun, son gençliğimin ilk zamanlarında gelmeliydi. Kalbim söndü, hevesleri söndü, hayatım tamir kabul etmeyecek surette kırıldı." (Güntekin, 2008: 57). Oysa Hüseyin Kenan'ın yanıldığı, kendini yorgun bir adam addederken tam aksine yeni bir hayata adım attığı görülür. Eski hayatına ait ne varsa arkadaşları, akrabaları her şey yavaş yavaş yok olur; gördüğü takdir, muhabbet baharda açan çiçekler gibi ruhunu tazeler ve o eski mahcup, çekingen, insanlardan kaçan tavrının yerine şen şakrak bir adam gelir. Bu değişim aynı zamanda Hüseyin Kenan'ın kendilik değerlerinden uzaklaşmasının da başlangıcıdır.

Hüseyin Kenan'ın şöhretli dünyası ile bu dünyanın ona sunduğu yapay ortam, onun kendilik değerlerini oluşturan saffetinden, mahcupluğundan, ahlakından, ağırbaşlılığından çok şey alır götürür. Nitekim ondaki bu değerler yitimini şu satırlardan anlamak mümkündür:

> "Fakat ben de ne şerir ne berbat adam oldum yarabbi!.. Bir genç kızla… Hatta buna genç kız bile denmez… Bir kız çocuğuyla bu kadar oynamak fena, tehlikeli bir hareket… Adam sen de… Görülüyor ki dünya böyle… Pislik dünyanın kuruluşunda, bizim mayamızda… Herkesten iyi olacağım diye kendimi muazzep edecek ben mi kaldım?.. İşkence etmekte mana yok…" (Güntekin, 2008: 133).

Hüseyin Kenan'daki değer yitimi onu ölesiye seven Lamia'nın sözlerini küçümsemesinden anlaşılır. Lamia, ona karşı olan hislerini itiraf ederken Hüseyin Kenan bunları cahil dadı, sütnine masallarına mahsus yanlış fikirler olarak değerlendirir; ikisi arasında yaşananları gelip geçici bir heyecan, bir gönül eğlencesi olarak tanımlar: "Hislerin de insanlarınki gibi renksiz, abus ihtiyarlıkları, sefilane ölümleri var… Bizim masum sergüzeştimiz ihtiyarlamadan ölecek Kınalı Yapıncak…" (Güntekin, 2008: 140-141) diyen Hüseyin Kenan, karşısında duran saf çocuk ruhuna sonradan görme hayatının bütün o şımarık hallerini zehir gibi akıtır. Sevdanın kalple hiç alakasının olmadığını, yalnız dudaklarda doğup yaşadıkça saadet olduğunu bu yüzden de dudaktan kalbe zehir gibi işlemesine meydan verilmemesi gerektiğini söyler. Aşk konusunda bu kadar lakayt olan Hüseyin Kenan'ın, bir zamanlar ilk ve son aşkı olduğunu söylediği Leyla'sına karşı aynı hisleri beslemesi ve şimdi Lamia'nın hisleri ile dalga geçmesi, değerler yitimine bağlı olarak gerçekleşen bir yabancılaşmanın göstergesidir.

Şöhret ile gelen değişim Hüseyin Kenan'da bir karakter yozlaşmasına da yol açar. Evveliyatında sahip olmadığı lüks, zengin hayata kavuşunca "sonradan görme" biri haline gelir. Onu tanıyan eski bir doktor arkadaşı Kenan'ın bu halini şöyle anlatır: "Fakir, meçhul bir genç iken düşkün bir kibara benzerdi. Mühim ve oldukça paralı bir adam olunca sonradan zengin olmuş bir esnaf hali aldı… Eski muhteriz tavırları şimdiki az çok yapmacık zarafetlerine, şımarık serbestliğine bence çok müreccahtı…" (Güntekin, 2008: 253). Hüseyin Kenan'ın şöhret olduktan sonraki yaşamında yabancılaşma süreci daha hızlı bir şekilde gelişir. Burada yabancılaşma ile şöhret arasında doğru bir orantının olduğunu görülür. Şöhret ile birlikte gelen maddi zenginlik, yani

Hüseyin Kenan'ın artık yoksulluktan çıkıp zengin, her şeye sahip bir insan olması yabancılaşma ile şöhret arasındaki dengeyi kurar. Fromm'un, "insan ne kadar çok yabancılaşırsa, sahip olma ve kullanma duygusu dünya ile olan ilişkisini o kadar çok oluşturur" (Fromm, 1989: 64) tanımlaması, Hüseyin Kenan'ın dünya ile arasındaki ilişkinin maddi boyutuna da ışık tutar. Gerçekten de zenginleştikçe daha çok sahip olmaya, sahip oldukça daha çok kullanmaya meyleden roman başkişisi aynı hız ve oranda yabancılaşır.

Hüseyin Kenan'daki yabancılaşma izleğinin ikinci aşamasında, maddi zenginlikten gelen dinamiklerin ağırlığını göz ardı etmemek gerek. İnsanın yabancılaşmasında paranın önemli rolünü vurgulayan Marx, paranın niceliksel yükselişi ile insanın insani özlerinden sıyrılması arasındaki ters orantıya dikkat çeker. İnsan, kendini ne kadar azaltırsa o kadar çok "şey"e sahip olur; hayatını ve insanlığını ortaya koyduğu kadar yabancılaşması artar. İnsanın yabancılaşmasında önemli bir role sahip olan para, Marx'a göre, insani bütün vasıfların yerine geçen bir düzen tesis etmiştir:

> "Senin yapamayacağın ne varsa, paran onu yapar. Paran yiyip içebilir, tiyatroya ya da dansa gidebilir; gezilere çıkabilir, sanatı, bilgiyi, geçmişin hazinelerini, politik gücü mülkiyetine geçirebilir - bütün bunları senin adına mülkiyetine geçirebilir- bütün bunları senin adına satın alabilir: Gerçek Tanrı vergisidir." (Marx, 2013: 129).

Tanrısal bir güce sahip olan para, insanı hem kendine hem de topluma karşı yabancılaştırmaktadır. İnsanlar arası ilişkilerde her şeyi satın almaya muktedir olan para, insanların birbirleriyle gerçek ilişkiler kurmasını engellerken yabancılaşma hızını da artırır: "İnsanlar, aralarında insani değerlerin değişimine dayanması gereken ilişkileri, metaların sahip oldukları değişim değerine göre düzenleyerek birbirlerine yabancılaşırlar." (Ertoy, 2007: 70). Tıpkı Hüseyin Kenan'ın Lamia yerine Paşa kızı Cavidan'ı tercih etmesi ve bunun belli bir menfaat gözetilerek yapılmasından kaynaklanan yabancılaşma gibi. Hüseyin Kenan hakiki aşk, samimiyet, sevgi ve saygı, sadakat, fedakârlık gibi insani değerlere fazlasıyla sahip olan Lamia'yı kendi çıkarlarına ters gördüğü için terk eder. Çünkü kendisi gibi şöhrete ulaşmış bir insanın *zavallı, sade bir Kınalı Yapıncak*'a gönül bağlaması mümkün değildir. Buna karşılık ona şöhretin kapılarını sonuna kadar açma fırsatı verecek olan Cavidan'ı seçer. İçine girmiş olduğu sahte kibar muhitte aşk öyle bir şeydir ki zarafet, servet, ihanet ile beraber gitmektedir. Dolayısıyla maddiyat çerçevesinde gelişen bir ilişkinin doğallıktan uzak olması ve bu ilişkinin kişiyi insani değerlerinden uzaklaştırması gayet normaldir.

Romanın ikinci bölümünde, Hüseyin Kenan'ın şöhret olması ve bu şöhrete bağlı olarak sahte bir dünyanın içine girmesi ile başlayan ve hızla yükselen bir yabancılaşma izleği ele alınmıştır. Roman başkişisinin kendi değerlerine uzaklaştığı bu bölümden sonra, kendine dönüş izleği etrafında kurgulanan üçüncü bölüm başlar.

3.3. Hüseyin Kenan'ın Kendine Dönmesi: Kendilik Bilinci

Hüseyin Kenan'ın topluma yabancılaşması ile başlayan, şöhret olduktan sonra kendilik değerlerine yabancılaşması ile devam eden hayatı, kendine dönüş ile nihai noktaya gelir. Roman başkişisinin yaşamına bakıldığında - duygu ve düşünce düzleminde- iniş ve çıkışlarla sürekli değişen bir grafiğe sahip olduğu görülür. Onun kendine dönmesi ile birlikte bu yaşam grafiği artık hayatının sonuna kadar düz bir çizgide ilerler. Belli bir dinginliğe eriştiği, kendini sorgulamaya başladığı bu dönemde Hüseyin Kenan, hayatı ve ruhu arasında mukayeseler yapmaya başlar. Geçmiş ile şimdiyi karşılaştırarak her ikisinde de mutedil bir saadet temin edemediğine hayıflanan Hüseyin Kenan, bu durumunu "Ya durgun, meyus, ümitsiz bir ölüm karanlığı ve hareketsizliği yahut da müfrit bir teheyyüç, çılgın, sarhoş bir şenlik…" (Güntekin, 2008: 291) şeklinde tanımlar.

Hüseyin Kenan zengin, şöhretli biri olmuş; iyi tahsilli, doğuştan asalet sahibi Cavidan ile evlenmiş, şık, kibar bir muhitin içine girmiştir. Geçmişinde onu nesnel dünyadan koparan, yoksulluğu nedeniyle bütün çocukluk haklarından feragat ettiren, içe kapanık olmasına yol açan her şeye karşı güç sahibi olmuştur. Bu zengin ve şöhretli hayatın sarhoşluğunu bir müddet şımarık bir

çocuk gibi yaşamış, bu esnada kendi özünde var olanlara karşı tamamıyla yabancılaşmıştır. Ancak bir süre sonra Hüseyin Kenan, yaşadığı bu suni hayattan sıkılmaya başlar. Hayatına, geçmişine bakma ihtiyacı hisseden roman başkişisi, bu noktadan sonra sürekli geçmişine gider ve kendi kendini sorgular. İçinde bulunduğu muhiti ve yaşamayı tercih ettiği hayatı değerlendirirken nasıl bir muhasebe içinde olduğunu şu satırlarla dile getirir:

> "Fakat hangi memlekette olursak olalım, her yaz, tam bu mevsimde içimde müzmin bir hüzün, sebepsiz bir yaşamak yorgunluğu uyanıyordu. Çalışmaktan nefret ediyordum, yaşamaktan bîzâr oluyordum, sevmeyi sevmiyordum. Kalbimde bilinmez bir şeyin dâüssılası vardı. Neyi istiyordum, neresini düşünüyordum? Bunu anlamaktan, bu hisleri fazla tahlil etmekten kendim de korkuyordum. Bu gizli buhran devam ettiği müddetçe karımı kendime yabancı hissediyordum… İçlerinde yaşamaktan o kadar zevk aldığım şık, kibar, zarif dostlarımızı terzi mankenleri gibi ruhsuz görüyor; her hallerine, her sözlerine gizli gizli asabileşiyordum…" (Güntekin, 2008: 293).

Hüseyin Kenan için, bir zamanlar ulaşılması imkânsız bir hayal gibi gelen zengin, gösterişli o muhit bütün önemini yitirmiştir. Öyle ki ilk gençlik yıllarının "*köhne Şem'i Dede*'sini, *mazlum Kerem*'i, *Manasız Kınalı Yapıncak*'ı" (Güntekin, 2008: 294) düşünmek ona daha huzur vermekte, kendini daha iyi hissettirmektedir. Hüseyin Kenan'daki bu değişimin nedenlerinden biri de kendisinde daima varlığını hissettiği yalnızlık duygusudur. Kendisine en yakın olduğunu düşündüğü karısı Cavidan bile onun bu yalnızlığını gideremeyecektir: "ruhumun gizli bir köşesi vardı ki zevcem hiçbir zaman oraya giremeyecekti." (Güntekin, 2008: 296) şeklinde ifade edilen bu durum, Hüseyin Kenan'ın kendini ne kadar yalnız hissettiğini gösterir. Hüseyin Kenan bu yalnızlığın nedenini sorgulamakla birlikte buna vereceği cevapla da asla yüzleşemeyeceğinin, ruh yalnızlığı olarak adlandırdığı bu durumu kendine bile itiraf edemediğinin farkındadır. Yalnızlığı öyle bir noktaya gelir ki o kadar insan tanımış olmasına, yüzlerce dostunun bulunmasına rağmen bir Şem'i Dede kadar kendisini anlayacak kimsesinin olmadığını düşünür. Dertleşmeye, kalbini bütün çıplaklığı ile göstermeye öyle ihtiyacı vardır ki sonunda çareyi kendi kendine mektup yazmakta bulur. Kendine dönen, kendinin farkına varan Hüseyin Kenan, hayatının bu aşamasında sürekli kendini sorgular. İçinde karanlık bir hicranın belirdiğini ve yeni hayatından ilk defa kendi kendine şikâyet ettiğini fark eder. Gerçekte eksik olan hiçbir şey yoktur onun için: "şeref, şöhret, para, hatta aşk…" (Güntekin, 2008: 299). Her şey tamı tamına mevcuttur hayatında. Fakat yine de onu aşırı derecede rahatsız eden bir duygu vardır. Bu duygu ile yüzleşmekten korktuğu için de bu karanlık hicranı tahlil etmeye cesaret edemez.

Hüseyin Kenan'ı kendisine döndüren nedenlerden bir diğeri de yaşadığı şöhretli hayattan duyduğu bıkkınlıktır. Senelerce uzaktan hasretini çektiği debdebeli yaşama kavuşmuştur. Ancak bu hayatın artık ne kadar yorucu, adi ve tahammül edilemez bir şey olduğunu düşünmektedir. Başlarda kendini bu hayata hararetli bir biçimde atmanın, şimdi ne kadar gülünç olduğunun farkına varmıştır: "Ezberlenmiş zarafetler, soğuk merasim, his ve fikir sahtekârlıkları, riyakârlığı, tasallûf, hülasa bütün bu iğrenç şeyler arasında manken gibi, kukla gibi yaşamaktan zevk alıyordum. Fakat artık bu hayattan ve kendi kendimden iğreniyorum." (Güntekin, 2008: 303).

Hayatının bu kısmında kendini sorgulamaya devam eden roman başkişisi, geldiği yerde durup geçtiği yerlerin izlenimlerini anlatır gibidir. Tezatlıklarla dolu hayatında sevdaya dair düşündükleri de onun nasıl bir farkındalık içinde olduğunu gösterir:

> "Hayatımın tarzıyla, fikirlerimle, sözlerimle başka bir muhitin adamı olduğumu iddia ederken benliğim, ruhum Tilkilik'teki karanlık tekkenin ilahileriyle, Şem'i Dede'nin neyiyle büyümüş, mahrum ve muhteriz çocuk kalmıştı. Daha on altı yaşındayken bir büyük adam tahammül ve feragatıyla Leyla'sının ilk busesini reddeden, ruhunun mağrur ve münzevi melalini yıllarca bu topraklarda sürükleyen bağ çocuğu…"(Güntekin, 2008: 332).

Artık kendi hakkındaki hükmünü kesinleştiren Hüseyin Kenan, kendilik değerlerine yabancılaşmış biri olduğunu itiraf eder:

> "Başka bir hayatın, başka bir muhitin cazibesine kapıldım. Birkaç sene kendimi başka adam sandım, sevdiğimi, mesut olduğumu vehmettim fakat tabiat hükmünü yapıyor. Bu sarhoşluk gecesinin sabahı başladı. O âlemin bütün avizeleri gözümde söndü." (Güntekin, 2008: 336).

Romanın bu bölümünde "kendini gerçekleştirme yolunda sorunlarla mücadele eden" (Kanter, 2019: 33) Hüseyin Kenan, sürekli içsel bir yolculuğa çıkar ve böylece neleri neyin uğruna feda ettiğinin bilincine varır. Yeni hayatını, sahip olduğu şöhreti sorgulayan roman başkişisinin bu sorgulamaları, sonunda hep kendindeki o yabancılaşma duygusu ile beraber yitirdiklerine çıkar. Bir teşbih ile kendi durumu şöyle anlatır:

> "Ben münzevi, mahrum, karanlık hayatında yıldızlarla müsabakaya uzanmış bir havai fişeğinden başka bir şey değildim. Karanlığın içinden birdenbire yükseldim… Renkli aydınlıklarım bir zaman yıldızlar gibi yüksek ve güzel göründü… Fakat bir sefilane acz ile eski karanlık toprağıma düşmem gecikmedi… Yeni hayatım bir zaman bana bir füsun gibi göründü." (Güntekin, 2008: 363).

Karısı Cavidan ile birbirlerini gerçekten sevdiklerini zannetmişlerdir. O, Hüseyin Kenan'daki sanatkârı takdir etmiş; Hüseyin Kenan da ondaki zarif, muhteşem kadına hayran olmuştur. Ancak Hüseyin Kenan'ın zevki, neşesi, hüznü ile karısınınki birbirinden daima farklı olduğu için ruhları da birbirlerine hep yabancı kalmıştır. Ne kadar iyi anlaştıklarını söyleseler de aslında birbirlerinin istediği gibi görünmek mecburiyetinde kalan iki yabancı misafire benzediklerini düşünür.

Kendini sorgulayışlarla birlikte kendilik değerlerinin farkına varan, kendi hakikatini kavrayan Hüseyin Kenan, nefret ettiği, üzerinden atıp kurtulmak istediği geçmişi ile kendini teselli eder. Yalnızlığa tahammülünün kalmadığı bir anda, maziden kendisine kalan tek yadigâr, İzmir'deki kardeşi Afife'nin yanına gitmeye karar verir. Oraya giderken aklından şu düşünceler geçer:

> "Kardeşim bana maziden, Tilkilik'teki fakir evimizden, annemden bahsederken gözlerimi kapayacağım… Kendimi tekrar o günlerin havası içinde bulacağım… Çocukluğumun mahzun ve vakur feragati yeniden içime süzülecek… Ondan sonra geçen senelerin beyhude ümitleri, mariz heyecanları hırçın ihtirasları içimden silinecek… Başımın içinde zaman hissi duracak… Bir şey duymayacağım, bahusus bir şey istemeyeceğim… Ruhumu bir ihtiyari himaye vakfedeceğim… Bir ölü gibi emelsiz, ihtirassız, vakur ve mesut olacağım…" (Güntekin, 2008: 396).

Yaşamının üçüncü ve son aşamasında kendini sorgulayan, kendilik bilincine ulaşan Hüseyin Kenan, bu noktadan sonra pişmanlık, özlem, üzüntü, keder duyguları içinde, başladığı yere farklı bir bakış açısıyla döner. Geldiği bu yer, onun mazisidir, geçmiş yaşamı, eski tanıdıklarıdır. O, kendisine şöhretin yollarını açan her geçide, geçmişe ait değerlerini unutmak, yeni yollar keşfetmek suretiyle çıkmıştır. Son derece süslü, renkli, kalabalık, ihtişamlı bu yollar onu şöhrete yaklaştırdığı ölçüde kendinden, kendi özünden bir o kadar uzaklaştırmıştır. Hüseyin Kenan'daki bu dönüşümün temelinde, Fromm'un belirttiği 'göbek bağı'ndan kurtulmuş olmanın verdiği duygu yatmaktadır. Fromm'a göre "birey, kendisini dış dünyaya bağlayan —simgesel— göbek bağından ne ölçüde kurtulmuşsa, o ölçüde özgürdür ya da kurtulmadığı ölçüde özgürlükten yoksundur ama bu bağlar ona güvenlik duygusu, bir ait olma, köklerinin bir yere bağlı olduğu duygusunu vermektedir." (Fromm, 1996: 37). Hüseyin Kenan'ın kendilik bilincine sahip olduğu aşamada yaşadığı karamsarlık duygusu, geçmiş ile bağlarını koparmış olmanın verdiği özgürlük nispetince kendine tutunacak bir dal bulamamasındandır. O, artık şöhret sahibidir, zengindir, iyi bir muhitin içindedir fakat eski sade günlerine, yoksulluklar içinde geçen yaşamına, annesine, kardeşine, Şem'i Dede'ye, Kınalı Yapıncak'ı Lamia'ya özlem duymaktadır. Kendi bireysel

varoluşunu gerçekleştirmesine karşın giderek mutsuzlaşmış hatta hayatına son verecek kadar dünyadan ümidini kesmiştir. Bireyselleşmesinde önemli rol oynayan ekonomik ve toplumsal koşullar, Hüseyin Kenan'ın bireyselliğini gerçekleştirmesinde yeterli tabanı oluşturamamıştır. Bu tabanın oluşmamasındaki en önemli etken, Fromm'un da belirttiği gibi, kendisine güvenlik veren o bağları yitirmiş olması ve bundan doğan boşluğun özgürlüğünü/şöhretini çekilmez bir yük haline getirmesidir. Bunun sonucunda Hüseyin Kenan'ın yaşadığı duyguyu 'kuşkudan farksız', yaşamını ise 'anlamsız ve yönsüz' (Fromm, 1996: 45) yorumlamak mümkündür.

Sonuç

Reşat Nuri Güntekin, ilk dönem romanlarından olan *Dudaktan Kalbe* adlı yapıtında, her ne kadar aşk teması üzerinden bireysel bir konuyu işlese de gerçekte kendi değerlerine sahip çıkmanın önemine göndermede bulunmuştur. Buna göre yazarın, yabancılaşma izleği üzerinden bu konuyu ele aldığını söylemek mümkündür. Yazarın üç bölüme ayırarak yazdığı bu roman, roman başkişisi Hüseyin Kenan'ın yabancılaşması etrafında üç bölüm hâlinde incelenmiştir.

Başkişi Hüseyin Kenan, romanın ilk bölümünde kendini toplumdan ve yaşadığı muhitten uzak tutmakla, yalnızlaşmaya bağlı olarak gelişen bir yabancılaşma sürecine girmiştir. Kendi gerçekliği ile yaşadığı dünyanın gerçekliği arasındaki tezat, ondaki bu yabancılaşma sürecinin hızını ve şiddetini artırmıştır. Romanın ikinci bölümünde, Hüseyin Kenan'ın keman virtüözü olarak şöhret olması ile gelişen bir yabancılaşma süreci ele alınmıştır. Para, şöhret, makam, zengin muhit ile birlikte sahte bir dünyanın içine giren roman başkişisinin, bu süreçte insani değerlerini yitirdiği ve kendi egosunu merkeze koyup diğer her şeyden uzaklaştığı görülür. Yabancılaşmanın bu aşamasında yazarın, Hüseyin Kenan karakteri üzerinden bencillik, başkalaşma, değişme, uzaklaşma gibi insani özlerin dışındaki unsurlara göndermede bulunduğunu söylemek mümkündür. Romanın üçüncü ve son bölümünde yabancılaşma izleği bir sonuç şeklinde okunabilir. Bu bölümde roman başkişisinin kendini sorgulaması ile kendilik bilincine ulaşması; pişmanlık ve özlem içinde maziyi hatırlayıp orada huzur bulması, yabancılaşmış olduğu şeylerin bir neticesini ortaya koyar.

Hüseyin Kenan karakteri üzerinden başlıca üç aşamada incelenen yabancılaşma izleğini, yaşanan değişimlere bağlı olarak Türk toplumunun yabancılaşması şeklinde de okumak mümkündür. Nitekim romanın kaleme alındığı 1924 yılı Türk toplumunda büyük değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönemdir. Türk edebiyatında Tanzimat ile başlayan modernleşme çalışmaları, aynı zamanda bu değişim ve dönüşümlerin referans noktasını oluşturur. Tanzimat'ın ilan edildiği 1839 yılından sonra Türk edebiyatında sırayla Tanzimat edebiyatı, Servet-i Fünun edebiyatı, Fecr-i Âti topluluğu, milli edebiyat ve Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatı olmak üzere modernleşme yolunda giderek artan bir değişmenin yaşandığı görülür. Edebiyatın bir türü olan roman da bu değişim ve dönüşümlerin toplum ve birey üzerindeki etkisini kurmaca bir yolla dile getirerek içinde bulunulan döneme ayna tutmuştur. Buna göre Cumhuriyet'in ilan edildiği ve birçok yeniliğin hayata geçirilmeye başlandığı bu yıllarda Türk toplumunun yaşadığı tecrübeler, hem birey hem de toplum bazında pek çok karmaşık ruhsal durumların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yaşanan bu değişimlerin, dönüşümlerin birey üzerindeki etkisi şüphesiz, o dönemde yazılan romanların ruhuna da sinmiştir. Bundan dolayı *Dudaktan Kalbe* romanı, her ne kadar açıkça belli bir sosyal zamana işaret etmese de o dönemin izlerini, yaşananların boyutlarını açık açık bildirmese de yazarın kaleminden satır aralarına sızan bazı değerlere işaret etmektedir. Öncelikle romana adını veren "dudak" ile "kalp" sembolik bir anlama göndermede bulunur. Biri somut (dudak) diğeri soyut (kalp) olan iki kavramdan doğan çatışma, aynı zamanda romanın izleksel kurgusunu oluşturan yabancılaşmanın da tepe noktasını gösterir. Romanın adından itibaren başlayan bu çatışma, yabancılaşma merkezinde ikili karşıtlıklar ve onların işaret ettiği değerler etrafında devam eder: Hüseyin Kenan'ın babasının ud çalmasına karşılık oğlunun keman virtüözü olması, ud ve keman karşıtlığını ortaya koyar. Bunlardan birinin (ud) Doğulu diğerinin (keman) Batılı bir değer taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda kendine yabancılaşmanın hangi minvalde gerçekleştiği daha iyi anlaşılabilir. Hüseyin Kenan'ın babasından kalma udun kırık olması da kendi

içinde bir anlam dizgesine sahiptir: Baba ölmüştür, ud kırılmış, yetim kalmıştır; buna mukabil keman udun yerine geçmiştir. Tıpkı kendine ait eski değerlerin yıkılıp gitmesi, yerine kendine yabancı yeni değerlerin gelmesi gibi. Böylece yazar, bu karşıtlık üzerinden yine bir kendilik ile kendine ait olamama arasındaki karşıtlığa göndermede bulunmuş olur. Şem'i Dede'nin ney çalması, onun Hüseyin Kenan'ın tek arkadaşı olması, onda huzuru, şefkati bulması yine eski değerlere gönderme niteliğindedir. Başka bir ifadeyle Şem'i Dede ve onun ney'i, Hüseyin Kenan'ın henüz kendine yabancılaşmadığı bir dönemde kendiliğine ait bir değerdir.

Romanda kullanılan musiki enstrümanları da yabancılaşma izleği etrafında geliştirilebilecek bir anlam dizgesine sahiptir. *Dudaktan Kalbe* romanında başlıca dört enstrüman kullanılmıştır: Ud, ney, keman ve piyano. Ud ve ney Türk musikisine, keman ve piyano Batı musikisine ait enstrümanlardır. Romanın yalnızlaşmaya bağlı yabancılaşma izleğinde ud ve ney'in kullanılması ve bu iki musiki aletini roman başkişisinin kendini sorguladığı dönemde tekrar gündeme getirmesi ondaki kendilik değerlerine bir göndermedir. Hüseyin Kenan'ın saadet evreninde ud ve ney'in olması bu enstrümanların onda kendi değerlerini temsil eden bir anlama işaret eder. Buna karşılık yabancılaşmanın zirveye çıktığı ve kendi değerlerini yitirdiği dönemde adı geçen enstrümanlar keman ve piyanodur. Bu dönemde roman başkişisinin yapaylıklarla dolu bir dünya içinde yaşaması ve kendine, değerlerine yabancılaşması ile Türk toplumuna ait olmayan keman, piyano gibi yabancı musiki aletlerinin adının geçmesi yine sembolik bir yabancılaşmaya işaret eder. Kendinden olmayana yaklaşmak, insanı kendine ait olandan uzaklaştırdığı gibi ondaki yabancılaşma duygusunu da artırır. Hüseyin Kenan'ın kendine döndüğü son bölümde pişmanlık içinde maziyi hatırlaması, zihnen orada yaşaması, kendini orada huzurlu ve mutlu hissetmesi ondaki bu yabancılaşma duygusunun yarattığı inkırazdan kaynaklanır. Dolayısıyla Batılı bir musiki enstrümanı olan keman ve piyanoyu, yabancılaştırmada sembol değer taşıyan unsurlar olarak düşünmek mümkündür.

Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* adlı romanında, roman başkişisi Hüseyin Kenan'ın yabancılaşması yalnızlaşma, değerler/kendilik yitimi ve kendine dönüş/kendilik bilinci şeklinde ortaya konmuştur. Bu çalışmada Tanzimat ile başlayan ve adım adım ilerleyen modernleşme çalışmalarına bağlı olarak gelişen değişimler ve dönüşümlerin etkileri, yabancılaşma ana izleğine bağlı olarak roman başkişisi Hüseyin Kenan karakteri üzerinden gösterilmeye çalışılmıştır. Hüseyin Kenan'ın yabancılaşma evrelerinde yaşadığı olaylar ve sergilediği davranışlar, yabancılaşma olgusunun bireysel, toplumsal ve kültürel bağlamlarda değerlendirilebileceğini göstermiştir.

Kaynakça

Cambridge Dictionary. *Alienate*. Erişim Tarihi: Şubat 08, 2021, https://dictionary.cambridge.org/tr/

Cevizci, A. (2017). *Felsefe sözlüğü*. Say Yayınları.

Edwards, P. (1967). *The encyclopedia of the philosophy(1-2).* Macmillan Publishers.

Ertoy, M. (2007). *Yabancılaşma kader mi, tercih mi?*. Lotus Yayınları.

Eyüboğlu, İ. Z. (2004). *Türk dilinin etimoloji sözlüğü*. Sosyal Yayınları.

Fromm, E. (1989). *Yeni bir insan yeni bir toplum*. Say Yayınları.

Fromm, E. (1996). *Özgürlükten kaçış*. Payel Yayınları.

Fromm, E. (2003). *Sahip olmak ya da olmak.* Arıtan.

Güntekin, R. N. (2008). *Dudaktan kalbe*. İnkılap Yayınları.

Kanter, M. F. (2019). *Bir kültür romancısı Reşat Nuri Güntekin*.Kesit Yayınları.

Kiraz, S. (2011). Yabancılaşmanın kökeni üstüne. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* (12), 147-169.

Korkmaz, R. & Deveci, M. (2011). *Türk edebiyatında yeni bir tür: Küçürek öykü*. Grafiker Yayınları.

Kojeve, A. (2001). *Hegel felsefesine giriş*. Yapı Kredi Yayınları.

Lebceuf, M. (2014). *32 alıntıda felsefe tarihi.* NTV Yayınları.

Longman Dictionary Of Contemporary English. *Alienation.* Erişim Tarihi: Şubat,08, 2021. https://www.ldoceonline.com/

Marx, K. (2013). *1844 el yazmaları, economic and philosophical manuscripts.* Birikim Yayınları.

Özel, İ. (1984). *Üç mesele teknik-medeniyet-yabancılaşma*. Dergâh Yayınları.

Pappenheim, F. (2002). *Modern insanın yabancılaşması: Marx'a ve Tönnies'ye dayalı bir yorum*. Phoenix Yayınları.

Şeriati, A. (1984). *Medeniyet ve modernizm*. Bir Yayınları.

Timuçin, A. (1992). Yabancılaşma sorununa genel bakış. *Felsefe Dünyası Dergisi* (5), 16-23.